

Соціальні аспекти інноваційної діяльності аграрних підприємств Житомирської області

Розглянуто особливості забезпечення трудовими ресурсами сільського господарства Житомирської області, зокрема вивчено недоліки механізму підготовки нових працівників, проблеми, з якими вони стикаються при входженні в галузь, а також вплив інноваційних аграрних підприємств на послаблення соціальної напруги на селі.

Ключові слова: соціальна сфера, село, аграрні підприємства, зайнятість, заробітна плата, попит на робочу силу.

Сільська місцевість в Україні перебуває під впливом глибоких і масштабних процесів реструктуризації та зміни ролей щодо великих промислових центрів. У результаті цього у сфері сільськогосподарського виробництва зменшується кількість агропідприємств, залишаються напризволяще великі технічно обладнані господарства. Переважна більшість жителів села доїжджає на заробітки у найближчі поселення міського типу.

Процес старіння та міграції населення, що відбувається паралельно, ставить питання про зміну характеру села, при цьому, на загальне переконання, село втрачає свої виробничі функції та перетворюється виключно на місце проживання. Складний та тривалий процес реформувань кинув сільські території у хаос, що призвів до глибокої декапіталізації сільського господарства та дроблення виробництва. Результатом цих процесів стало майже повне банкрутство значної кількості сільськогосподарських підприємств при паралельному швидкому зростанні примітивних форм виробництва у приватних підсільних господарствах.

Питанням вивчення дії соціального чинника в аграрній сфері займалися А. М. Бобоєв [1], І. В. Данилова [2], О. І. Зацепіна [3], С. В. Ілюхіна [2], В. М. Лавров [2], В. А. Левченко [4], А. С. Медолазов [5], І. Х. Самандаров [1], А. М. Семенихіна [4], А. М. Чекавинський [6], К. З. Шоїнбекова [1] та інші науковці. В полі зору їхніх досліджень були основні соціальні проблеми, соціальний розвиток села як фактор стійкого розвитку аграрної сфери та роль міграційних процесів у забезпеченні села трудовими ресурсами, однак питання соціального аспекту інноваційної діяльності аграрних підприємств досліджено недостатньо.

Нашим завданням є:

- дослідити соціальні процеси, що відбуваються в сучасному українському селі;
- вивчити соціальний вплив інноваційної діяльності аграрних підприємств.

Упродовж останніх років намітилася тенденція не тільки до скорочення сільського населення, але й до зменшення кількості працівників аграрних підприємств області (табл. 1).

Як видно з даних таблиці, тенденція щодо працевлаштування незайнятих трудовою діяльністю громадян області протягом 2002-2010 рр. була досить неоднозначною. Скорочення, що було зафіксовано у 2009 р. – на рівні 1852 ос. (-31,5% у 2009 р. порівняно з попереднім, 2008 р.), можна поясни-

Таблиця 1

Працевлаштування не зайнятих трудовою діяльністю громадян Житомирської області за видами економічної діяльності у 2002-2010 рр., осіб [7]

Вид діяльності	Роки						2010 р. до 2002 р., %
	2002	2004	2006	2008	2009	2010	
Сільське господарство	3550	5475	6210	5874	4022	3503	98,7
Промисловість	10618	11605	12461	11239	6934	7305	68,8
Будівництво	1194	1476	1203	1082	607	653	54,7
Торгівля	3847	7691	8565	8503	5138	5433	141,2
Діяльність транспорту та зв'язку	1473	1868	2301	2408	1195	1180	80,1
Фінансова діяльність	322	357	215	210	132	117	36,3
Державне управління	1503	1927	2001	1657	1188	1129	75,1
Освіта	1490	1837	2138	2271	1697	1776	119,2
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1578	1582	1644	1717	1079	1132	71,7
Всього по економіці області	30175	37205	40180	38475	24592	24643	81,7

ти наслідками світової фінансово-економічної кризи. Але ланцюговий, із помірними темпами спад спостерігався в аграрній сфері ще з 2006 р. і становив у 2006/2005 рр. – 1,5%, 2007/2006 рр. 1,1%, у 2008/2007 рр. – 4,3%, у 2009/2008 рр. – 31,5% та нарешті у 2010/2009 рр. – 12,9%. Розглянута динаміка, на нашу думку, свідчить про неможливість агропідприємств пристосуватися до зовнішніх умов та утримувати стабільну кількість працівників. Як наслідок – частка працевлаштування у сільському господарстві у 2010 р. становила у загальному обсязі працевлаштованих 14,2%. Для порівняння: частка промисловості становила 29,6%.

Розглядаючи темпи зростання (скорочення) 2010/2002 рр., розраховані для кожної галузі господарського комплексу області, слід відзначити, що сільсько-господарський спад на рівні -1,3% є найменшим з-поміж усього переліку. Проте низьке значення спаду показника не можна розглядати виключно як позитив: свою частку скорочення залучення нових працівників сільське господарство зазнало протягом 2006-2010 рр. Тому низький рівень спаду свідчить не стільки про стабільне становище аграрної сфери, скільки про те, що вона не може дозволити собі подальше скорочення найму.

Опосередковано цей висновок підтверджують і дані табл. 2.

При тому, що потреба у працівниках в сільському господарстві у 2002 р. становила 245 осіб, за підсумками 2010 р. обсяг потреби скоротився до 59 осіб. Порівнюючи зміни, слід відзначити, що скорочення попиту на робочу силу в сільському господарстві було найвищим і складало 75,9% – в той час, як у середньому по області скорочення потреби становило лише 16,6%, тобто було в 4,6 разу меншим. Скорочення відбувається не тільки щодо чисельності робочих місць – звання також зазнає й перелік професій до вимоги на селі.

Таблиця 2

Потреба підприємств Житомирської області у працівниках
за видами економічної діяльності у 2002-2010 рр., осіб [8]

Вид діяльності	Роки						2010 р. до 2002 р., %
	2002	2004	2006	2008	2009	2010	
Сільське господарство	245	273	148	87	52	59	24,1
Промисловість	827	1076	1067	578	350	490	59,3
Будівництво	75	211	125	71	34	40	53,3
Торгівля	233	234	390	264	139	216	92,7
Діяльність транспорту та зв'язку	26	64	147	108	64	53	203,8
Фінансова діяльність	35	31	16	10	6	19	54,3
Державне управління	241	412	335	687	622	570	236,5
Освіта	62	69	54	77	28	31	50,0
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	118	124	152	108	94	169	143,2
Всього по економіці області	2165	2801	2730	2384	1545	1806	83,4

Незважаючи на поточні тенденції на ринку праці, до Міністерства аграрної політики та продовольства України роками подається заявка на стабільну чисельність підготовки вищими аграрними навчальними закладами фахівців. У результаті подані пропозиції на вступ до вищих і середньоспеціальних навчальних закладів у 2,5 разу перевищують замовлення сільгоспідприємств на підготовку фахівців. Навчальні заклади зосереджують свої основні зусилля на підготовці фахівців з економічного та фінансового напрямів як таких, що користуються попитом у вступників. У Житомирському національному агроєкологічному університеті їх опановують 32% студентів, у Житомирському агротехнічному коледжі – 57%, тоді як спеціальності, що забезпечують інноваційний розвиток аграрного сектору (наприклад, біотехнологія, селекція, генетика та інноваційний менеджмент), – узагалі відсутні.

Преференції, надані аграрному сектору для гарантованого працевлаштування підготовлених за рахунок держзамовлення випускників, не дають очікуваних результатів. Квоти забезпечують лише пільговий вступ і не гарантують повернення молоді в сільську місцевість. За даними райдержадміністрацій, відповідно до направлень за останніх 5 років працевлаштовано лише 37% випускників аграрних ВНЗ та 32% випускників технікумів аграрного спрямування. З числа випускників, які стають до роботи, протягом першого року у сільгоспідприємствах звільняється 65-80% молодих спеціалістів. Без серйозної програми із забезпечення у перший рік підйомними, житлом, за необхідності – місцем у дитячому садку для дитини, зарплатою, що дозволяє гідно жити, випускники у сільську місцевість їхати не бажають. Відтак, за даними райдержадміністрацій, лише 66% керівників сільськогос-

подарських підприємств Житомирської області мають повну вищу освіту і 6% керівників працюють із середньою освітою. Серед головних спеціалістів сільгоспідприємств повну вищу освіту мають 56%, з них ветеринарні лікарі – 73%, агрономи – 72%, зоотехніки – 63%, економісти – 62%, інженери механіки – 51%, бухгалтери – 50%, інші головні спеціалісти – 39%. При цьому у сільгоспідприємствах фактична чисельність спеціалістів із середньоспеціальною освітою за окремими спеціальностями набагато перевищує потребу: зокрема, бухгалтерів – у 1,5 разу, економістів – на 15%, зоотехніків – у 2,6 разу, керівників середньої ланки – у 1,7 разу, інших спеціалістів – на 39%.

Сьогоднішня навчальна база професійно-технічних закладів та навчально-курсорового комбінату сільськогосподарського профілю, як і система навчання у ВНЗ області, занадто віддалена від потрібної. По суті, жоден із них не відповідає тим вимогам, які висувають сучасні реалії. Так, тут готують трактористів, комбайнерів та фахівців багатьох інших спеціальностей, однак на сьогоднішньому ринку праці вони не здатні скласти конкуренції. Та і як конкурувати, коли на «технічному озброєнні» і досі перебувають зернозбиральні комбайни «Нива» чи бурякозбиральні комплекси КС-6, а на полях тим часом господарюють комбайни «Холмер», «Лаверд», «Джон Дір» та інша сучасна техніка з електронним обладнанням.

Причин «кадрового голоду», який загрожує подальшому розвитку аграрного сектору, є декілька: з одного боку – незадовільні умови праці, відсутність соціально-економічних пільг для закріплення молодих спеціалістів на селі та нерозвинена інфраструктура сільських територій, з іншого – тотальна безвідповідальність працівників районних управлінь агропромислового розвитку і роботодавців. Та головною причиною є низька заробітна плата. Незважаючи на те, що у 2010 р. порівняно із 1995 р. обсяг заробітної плати працівників сільського господарства зріс у 28,7 разу, він усе одно залишається найменшим у всьому господарському секторі і не досягає середнього рівня по області на 73%.

Про невідповідність заробітків працівників аграрного сектору їх внеску в економіку області свідчить те, що на третину зайнятого сільськогосподарським виробництвом населення, яке виробляє продукцію сталого ринкового попиту, припадає менше 10% середньорічного регіонального фонду оплати праці [9]. Низькі заробітки призводять як до зниження вартості робочої сили, так і до погіршення її якості: працівник не має стимулу працювати повноцінно та підвищувати якість своєї праці, оскільки значну частину свого часу та інших ресурсів витрачає на підтримання гідного рівня існування себе та своєї родини. Це призводить або до міграції робочої сили у міста, або до втрати нею мотивації і виникнення непрямих збитків у вигляді недбайливого ставлення до виконуваної роботи та недоотриманої продукції за рахунок низької якості праці. Сьогодні виникає потреба у реверсуванні міграційного потоку з сіл та забезпечення для сільської місцевості гідного рівня матеріального добробуту та духовного розвитку.

Перехід на органічні засади виробництва сільськогосподарської продукції дозволяє певним чином послабити соціальну напругу, зокрема – створити додаткові робочі місця, здійснювати стабільну та більш високу, ніж у звичайних аграрних підприємствах, виплату заробітної плати, дещо послабити міграційні проце-

си. Так, кількість працівників, що припадала на 100 га сільськогосподарських угідь в органічних підприємствах Новоград-Волинського району в абсолютному обрахунку протягом 2007-2010 рр. перевищувала кількість зайнятих на звичайних підприємствах на 1,6-2,4 ос./га. У відсотковому вираженні це складає відповідно 22,5-35,7%.

Залучення органічними підприємствами більшої кількості працівників пов'язане з особливостями технології виробництва, що вимагає заміни використання хімічних речовин (пестицидів, інгібіторів чи фунгіцидів) ручною працею. Порівняно зі звичайними аграрними підприємствами це змушує винаймати додаткову кількість працівників та здійснює позитивний вплив на збільшення попиту на робочу силу на селі.

На органічних підприємствах вищою є не тільки чисельність зайнятих працівників, але й їх заробітна платня. Так, протягом 2007-2010 рр. заробітна плата в органічних підприємствах перевищувала заробітну плату у звичайних аграрних підприємствах на 112,5-587 грн. (+16,1-60%). При цьому встановлений у державі прожитковий мінімум для дорослих працездатних осіб заробітна плата в органічних підприємствах перевищувала на 278,5-763 грн. (52,3% – у 2 рази).

Оскільки під час господарювання на органічних засадах частка ручної праці в середньому на 50% вища у порівнянні з традиційним господарюванням [10, с. 236], людський чинник перетворюється на силу, з якою виробники змушені рахуватися. Тому саме за умови органічного способу господарювання підприємства більш схильні до доброчинності, спонсорства та укладання соціального партнерства із жителями місцевих громад.

За умови відсутності коштів, необхідних для формування сприятливих умов проживання у сільській місцевості, перехід на органічні засади сільськогосподарського виробництва є одним із способів подолання відсталості сільських територій. Оскільки ручна праця є одним із важливих виробничих чинників, це призводить до більш дбайливого ставлення господарників до трудового колективу, зокрема забезпечує зростання рівня заробітної плати працівників, підвищення їх кваліфікації та виховання у них екологічно захисного світогляду.

Не в змозі послабити дію такої специфічної риси зайнятості на селі, як сезонність та неритмічність виробництва, дискомфортні умови праці, непрестижність професії тощо, органічне виробництво збільшує попит на робочу силу та забезпечує її захист та соціальний розвиток, зокрема шляхом виплати більш високих рівнів заробітної плати, наданням усіх офіційно передбачених преференцій та пільг, екологічної освіти тощо. Тому органічне сільськогосподарське виробництво може вважатися соціально орієнтованою технологією виробництва аграрної продукції.

Список використаних джерел

1. Самандаров И. Х. Решения социальных проблем села – важный фактор устойчивого развития сельского хозяйства / И. Х. Самандаров, К. З. Шоинбекова, А. М. Бобоев. – Режим доступа : <http://elibrary.ru/item.asp?id=12865233>.
2. Данилова И. В. Социальная инфраструктура села как фактор управления качеством трудовых ресурсов / И. В. Данилова, В. Н. Лавров, С. В. Илюхина. – Режим доступа : <http://elibrary.ru/item.asp?id=15265572>.

3. Зацепина О. И. Роль миграционных процессов в обеспечении села трудовыми ресурсами / О. И. Зацепина. – Режим доступа : <http://elibrary.ru/item.asp?id=16367551>.
4. Левченко В. А. Проблемы воспроизводства трудовых ресурсов в сельском хозяйстве Курской области / В. А. Левченко, А. Н. Семенихина. – Режим доступа : <http://elibrary.ru/item.asp?id=15181621>.
5. Медолазов А. С. Факторы становления устойчивого социально-экономического уклада жизни на селе / А. С. Медолазов. – Режим доступа : <http://elibrary.ru/item.asp?id=12836561>.
6. Чекавинский А. Н. Социальное развитие села как фактор устойчивости аграрного производства / А. Н. Чекавинский // Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз. – 2010. – Т.11. – №3. – С. 145-152.
7. Працевлаштування не зайнятих трудовою діяльністю громадян за видами економічної діяльності у 2002-2010 рр. – Режим доступу : http://www.zt.ukrstat.gov.ua/StatInfo/Rp/praz_rik.htm.
8. Потреба підприємств у працівниках за видами економічної діяльності у 2002-2010 рр. – Режим доступу : http://www.zt.ukrstat.gov.ua/StatInfo/Rp/potr_r.htm.
9. Дані головного управління економіки Житомирської області. – Режим доступу : zhitomir-region.gov.ua.
10. Яковчук В. П. Региональная аграрная политика в контексте реформирования аграрного сектора / В. П. Яковчук ; под ред. П. Тиллака, В. Зиновчука // Региональные аспекты аграрных преобразований: политика, реструктуризация, рыночная адаптация. – 2003. – 236 с.

Янченко З. Б. Социальные аспекты инновационной деятельности аграрных предприятий Житомирской области.

Рассмотрены особенности обеспечения трудовыми ресурсами сельского хозяйства Житомирской области, в частности изучены недостатки механизма подготовки новых рабочих, проблемы, с которыми они сталкиваются при вхождении в отрасль, а также влияние инновационных аграрных предприятий на уменьшение социального напряжения в сельской местности.

Ключевые слова: социальная сфера, село, аграрные предприятия, занятость, заработная плата, спрос на рабочую силу.

Yanchenko Z. B. Social Aspects of Innovative Activity of Agrarian Firms in Zhytomyr Oblast.

The features provide manpower Agriculture Zhytomyr region, in particular studied the defects of mechanism of training new workers, the problems they face when entering the industry, as well as the impact of innovative agricultural enterprises to reduce social tension in rural areas.

Key words: social sphere village, agricultural enterprises, employment, wages, labor demand.

Надійшло 26.12.2011 р.